

EL PRESSUPOST EXTRAORDINARI DE CULTURA DE 1908: ENTRE SOLIDARITAT MUNICIPAL I SOLIDARITAT CATALANA

ALFRED PÉREZ-BASTARDAS
Societat Catalana d'Estudis Històrics

RESUM

Durant la primera dècada del segle xx, l'Ajuntament de Barcelona, a mans de republicans i regionalistes, volia canviar l'ensenyament a la ciutat, i vers el 1907 va preparar un pla conegut com a *Pressupost extraordinari de Cultura* que fou aprovat el 1908 amb una àmplia majoria. Aquest intent, frustrat posteriorment per la política governamental, va ser motiu per a una llarga batalla ideològica en tots els àmbits, començant pel de cultura en general, i sobretot per l'ensenyament, la llengua, la religió, i acabant per abraçar tota la política de Barcelona i Catalunya, amb el trencament de Solidaritat Catalana.

A la vegada va donar origen a l'elecció democràtica de l'alcalde de Barcelona en la figura del republicà i catalanista Albert Bastardas, anomenat *alcalde popular*; tanmateix, el *Pressupost* fou un programa catalanista, progressista i democràtic, que proposava que les escoles municipals de nova creació apliquessin criteris moderns com que l'ensenyança fos feta en català, amb classes mixtes, neutralitat religiosa i gratuïta.

Aquest programa no es va poder portar a terme fins a la Segona República espanyola, i va ser motiu perquè l'Església catòlica fes una campanya contra els republicans-nacionalistes que donaven suport a aquella iniciativa. L'Ajuntament va fer dimidir l'alcalde de nomenament reial (és a dir, no democràtic) i va elegir Albert Bastardas.

Aquell projecte va dividir històricament el catalanisme i el moviment de Solidaritat Catalana. L'acció unitària del catalanisme es demostrava que era una utopia política.

PARAULES CLAU

Pressupost, Cultura, Solidaritat, 1908.

The 1908 extraordinary Culture budget, about municipal solidarity and Solidaritat Catalana

ABSTRACT

In the first decade of the 20th century, the Barcelona City Council, ruled by republicans and regionalists, wanted to change the educational system applied in the city and towards 1907 prepared a plan known as Extraordinary Culture Budget, passed in 1908 with a vast majority of votes. This plan was later frustrated by governmental policy and was the sub-

ject of a long ideological battle in different environments, such as culture in general but most of all in education, language, religion and politics, in Barcelona as well as all over Catalonia. The result was the fracture of Solidaritat Catalana.

At the same time, it called forth the democratic election of the mayor of Barcelona in the person of the republican and catalanist Albert Bastardas, known as the *popular mayor*. The budget was a catalanist program, progressive and democratic, and its proposal was that the municipal schools of new creation applied modern criteria such as teaching done in Catalan, classes for boys and girls together, religious neutrality and free of cost.

It was not possible to carry through this program until the 2nd Spanish Republic and the Catholic Church used it to campaign against the republicans and nationalists that supported the initiative. The City Council forced the resignation of the Mayor by royal appointment (that is to say, non-democratic) and the election of Albert Bastardas.

That program propitiated the historical division of catalanism and the Solidaritat Catalana movement. It proved that the unitarian action of catalanism was a political utopia.

KEY WORDS

Budget, Culture, Solidarity, 1908.

Un examen històric a l'entorn de Solidaritat Catalana comporta una anàlisi no solament dels resultats electorals de 1907-1909, sinó també una avaluació d'aquells projectes polítics i socials que dins el període estudiat tenen o haurien d'haver tingut un suport basat en el moviment de Solidaritat Catalana.

El gran conglomerat polític de 1906 havia sorgit com a defensa davant de l'aplicació de la Llei de jurisdiccions, la qual fou exigida per la pressió militar davant les crítiques que aquest estament rebia de la ciutadania i de la premsa en general d'ençà les pèrdues de les darreres colònies espanyoles.

Una d'aquestes crítiques en forma d'acudit satíric dibuixat per Junceda publicat al setmanari *Cu-Cut!* va enfurir la guarnició de Barcelona i els seus comandaments van assaltar la redacció del setmanari i també la de *La Veu de Catalunya* el novembre de 1905. El Govern va reaccionar davant de les crítiques i va preparar una llei de repressió en què qualsevol crítica a la pàtria, la bandera o l'exèrcit seria jutjada pels mateixos militars en actiu. Tot un exemple de *a-justícia* o injustícia. Per això van anar a parar a la presó molts articulistes, periodistes, caps de redacció i directors de diaris, a més d'il·lustradors, polítics, etc. Molts van preferir sortir del país. El segon tinent d'alcalde, el republicà i catalanista Albert Bastardas, escrivia un ferm article titulat «Debe derogarse», en què com a jurista expressava el seu criteri sobre la Llei de jurisdiccions, ja que «no se concibe que se extienda la jurisdicción del Ejército, que no es ningun poder, que es y debe ser siempre un servidor de la patria [...] de todos los innumerables defectos y errores de la Ley de Jurisdicciones, para mí es

este el peor, el que ha de obligar a cuantos sienten el ideal de la justicia a pedir su inmediata derogación». Bastardas entenia que «debe abandonarse la peregrina teoría de que los agravios que se infieren al Ejército él solo debe castigarlos. Es el mayor de los contrasentidos encomendar el castigo de la ofensa al propio ofendido, equivale a ser juez y parte, lo cual si siempre seria una monstruosidad jurídica, lo es mucho más en aquellos organismos en que el espíritu de cuerpo anula el personal criterio, la conciencia individual. De ahí que la Ley de Jurisdicciones sea una derogación de todas las garantías constitucionales, una retracción del pacto fundamental del Estado en favor del absolutismo, momentáneamente restaurado. Crear tribunales de excepción para delitos políticos es crear tribunales no de justicia sino de venganza política, simples instrumentos de los odios del poder que con guante de hierro aprisiona el derecho [...]».¹

Però de la *revolta* parlamentària de Salmerón que convocava tots els partits catalans a protestar per les accions militaristes i pel projecte de llei en va néixer Solidaritat Catalana. Aquella atípica proposta també va servir perquè en un moment concret els congressistes solidaris abandonessin les Corts com a protesta contra la Llei de jurisdiccions, i potser el que més va impactar va ser la gran manifestació d'homenatge que se'ls va fer, que reuní cent o dos-cents mil manifestants convocats per Solidaritat. El catalanisme es llançava al carrer. Era probablement aquell «sentiment de Pàtria» de què parlava Prat de la Riba. Era l'«alçament cívic» i patriòtic de Joan Maragall.

I ja ho havia fet amb el Primer Congrés de la Llengua Catalana, el qual l'Ajuntament barceloní va subvencionar amb 5.000 pessetes i en què els republicans catalanistes van enviar —a l'acte d'inauguració— el regidor Albert Bastardas.

Solidaritat Catalana en el seu conjunt era un acord per anar junts a les eleccions i copar el màxim d'escons a les Corts; era també un intent de demostrar que els catalans podien anar units en la defensa d'uns postulats (el programa del Tívoli) per defensar-se d'atribucions judicials de dictadura com ho era la Llei de jurisdiccions. Encara que després es va veure que la unitat era momentània i molt poc consistent.

El programa del Tívoli, fet públic l'abril de 1907, i redactat per Prat de la Riba, conté tots els paràmetres que el catalanisme conservador farà servir; en definitiva, l'autonomia (municipal i regional) i el respecte a la lleis del Dret civil català, regeneració nacional, ja que l'aprovació de la Llei de jurisdiccions només ha estat possible amb unes «Corts que no siguin representació viva del poble», per això cal derogar-la. Es demana autonomia en el camp de la beneficència, de l'ensenyança, de les obres públiques, i respecte a la llengua, a la bandera, etc.

És a partir d'aquí que l'acció de Solidaritat, com diu González Casanova, «fou molt important car, alhora que la lluita parlamentària contra la Ley de Jurisdicciones,

1. Vegeu el diari republicà *Aurora*, any 1, núm. 21 (15 setembre 1906).

hom dugué a terme una campanya de propaganda política catalanista que posà les bases de la implantació conscient de l'ideal nacionalista». ² Però aquest programa era força imprecís, ja que no hi havia pas unanimitat en les demandes polítiques dels diversos partits integrants de Solidaritat. Això va propiciar probablement que la Lliga fos la part més beneficiada d'aquella acció política en sentit electoral i d'implantació en nuclis que fins aleshores estaven al marge del catalanisme i no eren massa polititzats.

S'ha de recordar, però, per exemple, que l'Ajuntament de Barcelona va aprovar una declaració el 1905 «que eleva a los poderes públicos como protesta contra las invasiones del Gobierno en la esfera de acción de los Municipios», redactada per Juli Marial, Eusebi Corominas i Francesc Cambó.

Solidaritat Catalana va actuar en part com a coalició electoral, sobretot el 1907, i políticament com a propagandista catalanista, cultural i lingüística, amb consciència d'institucionalitzar el país. Termes ha escrit que «la Lliga, hàbilment portada per Cambó, es converteix en la directora del moviment cívic (i en serà la principal beneficiària)». ³ L'esquerra republicana i nacionalista no pot o no aconsegueix contrarestar-ho malgrat la fundació del Centre Nacionalista Republicà (CNR).

Però en aquest punt podem assenyalar com d'estructurada té en Prat de la Riba la política catalanista (de la Lliga), quan publica el 1906 el seu llibre cabdal *La nacionalitat catalana*. Per part de l'esquerra catalanista, no hi havia un breviarí polític d'aquella naturalesa. El bloc d'esquerres encara està en formació i li costa de presentar una norma política del seu catalanisme republicanista. És a dir, mentre el regionalisme catalanista (Catalunya és una nació i Espanya, un Estat) basteix el Noucentisme com a model de política cultural, cívica i moderna i, per tant, d'esperit conservador i donant per fet que «la tradició catalana només és la tradició de la dreta, és a dir la que convenia a la burgesia dirigent», com assenyala Gabriel Alomar, el republicanisme nacionalista s'explica amb una idea d'un catalanisme d'esquerra modernista amb una interpretació política més oberta, europeïtzant i federalista, però encara sense un text ideologicopolític travat, com ho era el llibre de Prat de la Riba. Aquest possible model de política cultural modernista de l'esquerra catalana, jo l'anomenava *noucentisme republicanista*.

Però en el moment en què hi va haver uns projectes a discutir i/o a presentar, la pretesa unitat del catalanisme o del moviment solidari es va esquarterar i ja no va ser possible compartir cap més propòsit. Les forces polítiques, de fet, no havien establert cap pacte o compromís polític que permetés la cohesió social d'un catalanisme col·lectiu que per ell mateix no podia ser unitari. Les propostes, considera-

2. J. A. GONZÁLEZ CASANOVA (1974), *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)*, Barcelona, Curial, p. 187.

3. Josep TERMES (2000), *Història del catalanisme fins al 1923*, Barcelona, Pòrtic, p. 423.

cions i alternatives, així com les representacions que cada grup creia tenir no permetien de cap manera anar junts, i els atacs i les batalles polítiques no podien crear un clima d'entesa, tot i els articles de Prat de la Riba, eufòric, il·lusionat i potser també messiànic lloant la unitat espiritual i de defensa d'una pàtria en aquella conjuntura política.

La Lliga Regionalista ja era a primers de segle el producte d'una escissió del catalanisme; la fase en què es trobaven els grups regionalistes ja era de prou divisió política, però és que la situació tres anys després era encara més precària, a causa principalment de la divisió soferta el 1904, quan una part de l'esquerra catalanista que militava en el regionalisme lligaire va veure's abocada a dissentir de la seva política i es va escindir. Aquella circumstància va generar un fort malestar en el partit i va donar peu a una política molt més agressiva en contra d'aquells *dissidents* i a reconcentrar el esforços en el catalanisme conservador intentant recollir políticament aquells que, malgrat no eren catalanistes, sí que eren molt catòlics, i molt de dreta. La Lliga Regionalista es va decantar inexorablement vers el conservadorisme més recalcitrant. Des d'aleshores, la Lliga fou dirigida per una comissió d'acció política amb mà fèrria.⁴ Això la va fer quedar estancada i va ser Solidaritat Catalana que li va donar l'empenta per ampliar la seva base social i política.

S'ha d'admetre, però, que Solidaritat Catalana fou un revulsiu a favor de la cultura catalana, de la llengua i el dret civil català, i de l'entusiasme col·lectiu. Potser no hem sabut, encara, copsar la força social que va generar el moviment cultural de Solidaritat en les esferes de les associacions, cercles, ateneus, i en general de qual-sevol colla organitzada del país. Fou evidentment un ressuscitar, un regenerar, un esclat d'entusiasme col·lectiu que va afectar, potser, la meitat de la població; les organitzacions obreres, em pregunto, fins a quin punt compartien aquella sensació? I respecte de l'anàlisi de la política a seguir i de la unanimitat o majoria en favor dels projectes que com a Solidaritat es podien portar a terme, l'actitud no fou gens encoratjadora, i diria que tot al contrari.

Per això, a les primeres de canvi —Llei electoral i Llei d'administració local—, es va esquarterar aquell conglomerat que, com a bloc polític, no havia existit mai; ara el problema era democràtic, electoral i de representació. A la Lliga Regionalista ja li estava bé que les eleccions fossin corporativistes. L'Ajuntament de Barcelona ja va elaborar aleshores un dictamen en contra de la Llei electoral (signat per Layret, Piniella i Duran i Ventosa) i un informe sobre la Llei d'«administración local» (signat també per Layret, Piniella i Duran i Ventosa). Tanmateix, s'ha de dir que l'objectiu principal de Solidaritat, a part de la protesta política, era la derogació de la Llei de jurisdiccions, cosa que no es va aconseguir. Per això, en el primer ple de la Mancomunitat

4. Vegeu, tanmateix, Alfred PÉREZ-BASTARDAS (2003), «El Pressupost Extraordinari de Cultura de 1908 i el catalanisme col·lectiu», *El Contemporani*, núm. 28 (juliol-desembre), p. 57-66.

de Catalunya, el 6 d'abril de 1914, es va presentar una proposició signada per Albert Bastardas, Valentí Camp i Puig i Cadafalch que demanava amb caràcter d'urgència l'absoluta derogació d'aquella llei; al règim monàrquic —és clar— i la dictadura de Primo de Rivera, ja els anava bé tenir en vigència aquella llei; caldrà esperar a la República perquè s'aboleixi.

Però en el marc polític de Solidaritat Catalana, tampoc fou possible un dels projectes més emblemàtics, i més destacats de la política d'educació i ensenyament portada per l'Ajuntament de Barcelona entre 1907-1908; era l'anomenat *Pressupost extraordinari de Cultura*.

L'Ajuntament barceloní tenia des de feia molts anys un dèficit crònic que li impedia portar a terme obres considerades d'importància com la remodelació dels barris antics, amb l'obertura de les vies A, B, C, que després serien la via Laietana, la rambla del Raval, i encara l'avinguda de Cambó, i fou aquell Ajuntament de regionalistes i republicans de 1903 a 1907 el que va prendre la decisió de renegociar aquell deute amb els principals bancs de la ciutat, sota la direcció de l'Hispano Colonial. El pressupost va néixer quan l'Ajuntament va acabar de renegociar aquell deute i es va trobar amb un sobrant de més de trenta milions de pessetes del 1907, cosa que permetia començar a realitzar les obres de la reforma urbana i tota la política de cultura, parcs i jardins, clavegueram, empedrament de carrers, etc. Compraren grans extensions de terrenys a Montjuïc i al Tibidabo (la zona de la Budellera, etc.) i es proposaren bastir Barcelona com a capital de Catalunya, amb la creació de museus d'art, de ciències, renovació de la xarxa d'ambulatoris, creació de laboratoris municipals, la nova creació d'una bandera de la ciutat (quasi bé com l'actual) en substitució del penó de Santa Eulàlia, i també el suport a les primeres mesures d'infraestructura cultural amb la creació de l'Institut d'Estudis Catalans, és a dir, una àmplia política d'«Higiene i Cultura», tal com la definia Albert Bastardas. Fou, cal dir-ho, una etapa brillant (tots els monuments als artistes i homes de cultura del parc de la Ciutadella van ser inaugurats aleshores). I tot això es va poder fer perquè al consistori de l'Ajuntament hi havia un grup de republicans i regionalistes que tenien consciència de la catalanitat i de la importància d'aquesta catalanitat com a fonament de Barcelona. Si es volia que Catalunya tingués un pes a Europa i al Mediterrani, calia que Barcelona emergís com a gran capital cultural i urbanística. Calia donar empenta cultural, urbana i de qualitat de vida, calia que fos una ciutat emblemàtica en tots els ordres.

Aquesta consciència va ser determinant perquè es formés en el consistori una majoria àmplia que abastava republicans i regionalistes, i que no era mai ben definida, a voltes eren els republicans majoria i a voltes aquests es dividien i aleshores els capdavanters anaven de bracet amb regionalistes, però també i moltes vegades són els regionalistes els que discrepen entre ells i els més progressistes concorden una majoria amb els republicans.

Fonamentalment, però, en aquest període que va de 1905 a 1908 es conforma una majoria que Bastardas va anomenar Solidaritat Municipal molt abans que Solidaritat Catalana.⁵

I quan es va conèixer l'excedent del deute, una comissió es va encarregar de preparar una política d'ensenyament i educació que fos exemplar, moderna i controlada per l'Ajuntament; aquí va començar a néixer el gran projecte anomenat *Pressupost extraordinari de Cultura*, a mitjan 1907. Fou, de fet, un programa alternatiu a les escoles estatals barcelonines amb metodologia pedagògica moderna, que preveia quatre grans grups escolars dotats amb tota classe de materials i d'infraestructures (biblioteca, gimnàs, menjadors, dutxes, laboratoris, etc.), amb una política de mestres (que prèviament anaren a l'estranger per aprendre metodologia moderna) per dotar aquelles escoles de components allunyats de les clàssiques bases d'escoles estatals o municipals antigues. Per altra part, el programa es basava en quatre punts essencials que eren la gratuïtat, l'ensenyament del català com a necessitat pedagògica, una neutralitat religiosa (en què la religió s'ensenyaria un o dos dies a la setmana per aquells que ho demanessin i a part dels programes escolars), que era la famosa base cinquena, i, finalment, la posada en pràctica del criteri de classes amb ensenyança mixta (com a prova), és a dir, nens i nenes junts, el que aleshores es deia *bisexual*. El *Pressupost* tenia la influència de la Institución Libre de Enseñanza de Giner de los Ríos, ja que els seus promotors el consideraven un model.

Tot això, sota la protecció d'una Institució de Cultura Popular, amb un patronat i una reglamentació, i una espècie d'universitat popular per a adults; encara com a projecte d'acompanyament, la memòria del pressupost que fou distribuïda en castellà, deia que hi hauria unes subvencions específiques per a les grans infraestructures culturals que el país tenia: 500.000 pessetes de 1908 per a la creació de la Biblioteca Nacional de Barcelona, que acabava de crear l'Institut d'Estudis Catalans per part de la Diputació de Barcelona que presidia Prat de la Riba; per a l'Escola Industrial de Barcelona o del Treball, es destinarien 250.000 pessetes; per a la Junta de Museus, 200.000 pessetes; a la Junta Municipal de Ciències Naturals, 70.000 pessetes; 5.000, per a l'Ateneu Barcelonès per dedicar-les a conferències, i 75.000 pessetes per acabar el Palau de la Música Catalana de l'Orfeó Català. Hi ha, doncs, una voluntat nacionalista per institucionalitzar pressupostàriament la cultura catalana. Tots aquests termes havien d'haver estat tractats i discutits pels que impulsaven el *Pressupost*, és a dir: Pere Coromines, Josep Pijoan, Francesc Layret, Albert Bastardas, Francesc Puig i Alfonso, potser Joan Bardina i, és clar, també Prat de la Riba. L'acord era, doncs, força equilibrat.

El *Pressupost de Cultura*, però, no era pas un projecte sorgit del pensament que en aquell moment impulsava el catalanisme conservador de la Lliga, vull dir el Nou-

5. Com a referència principal, vegeu Alfred PÉREZ-BASTARDAS (1980), *L'Ajuntament de Barcelona a primers de segle (1904-1909): Albert Bastardas Sampere, primer alcalde popular*, Barcelona, Edicions 62.

centisme, sinó més aviat era fruit del modernisme republicanista i catalanista, probablement un intent de crear un model pedagògic i de cultura molt més obert, lliure i popular que el que preconitzava Eugeni d'Ors; era ben bé l'oportunitat, si un dia l'esquerra nacionalista i republicana tingués l'hegemonia política, de crear una política cultural d'acord amb plantejaments ben diferents del Noucentisme que aleshores s'articulava. Però en un principi, cal dir que hi hagué acord per aprovar aquell projecte de *Pressupost extraordinari de Cultura*, que comptava amb gairebé uns tres milions de pessetes per començar-lo.

Així, el *Pressupost* fou aprovat per vint-i-sis vots contra set; la majoria de Solidaritat Municipal va impulsar que aquell programa fos publicat i repartit als que ara anomenem *agents socials i polítics*. Però el regionalisme més dretà, juntament amb l'Església oficial catòlica, començant pel cardenal Casañas i un seguit d'associacions al seu entorn, s'hi van oposar obertament i aferrissadament; era el començament de la batalla pel *Pressupost* que republicans-nacionalistes i regionalistes liberals havien de defensar. I, és clar, un projecte nascut a l'escalf de Solidaritat Catalana hauria d'haver tingut el seu suport unànim i eficaç. I no fou així. Solidaritat Catalana deixà passar el *Pressupost* sense pena ni glòria; ni un comunicat (suscitat hauria d'haver estat pels republicans) al seu favor i, en canvi, molts silencis i quasi tots els regionalistes encarats en contra el projecte.

Prat de la Riba va publicar dos articles, però cap d'ells era a favor, encara que tampoc declaradament en contra, i més aviat esbroncava la ciutadania per no haver votat massivament els regionalistes en les darreres eleccions municipals, per obtenir majories àmplies, i així —s'entén perfectament—, no s'hauria presentat aquell projecte d'educació, tot i que hi havia aquelles subvencions tan importants. La dreta integrista, catòlica, i també un lerroixisme anticatalanista molt proper en la mentalitat als posicionaments intransigents dels altres van votar i fer campanya en contra del *Pressupost*. Era Solidaritat Municipal, en contra «Solidaritat Catòlica» deien, mentre que el cardenal publicava dues cartes pastorals en contra, tot un combat d'integritisme en la defensa dels postulats que el Concordat de 1851 atorgava.

Hi hagué, doncs, una importantíssima campanya clerical sostinguda i dirigida pel bisbat, i el cardenal bisbe Salvador Casañas des del primer moment va promoure una denúncia al govern sobre aquell *Pressupost* acusant-lo de maçó i d'ésser obra de les sectes protestants en contra la religió catòlica pel fet que la base cinquena proclamava la neutralitat religiosa. Era la campanya integrista, amb la col·laboració del grup de Defensa Social.

Davant d'aquesta situació els republicans-nacionalistes van decidir defensar a tort i a dret el projecte; Barcelona es va dividir en dos blocs; no hi havia casino, ateneu, centre cultural o polític, premsa i escoles, etc., que no es proclamés a favor o en contra del *Pressupost*.

La Lliga Regionalista que en principi havia sostingut amb vots el *Pressupost* va anar deixant que la causa es podrís sense defensar aferrissadament el projecte, entre altres coses perquè tampoc hi estava d'acord; i si bé alguns regidors a títol particular es mantenien a favor, la majoria n'eren contraris. Mai, ni Prat de la Riba, ni en Cambó van intentar posar ordre al partit en aquella circumstància, i aquest es va anar decantant a la contra. I Solidaritat Catalana?; no tenia criteri, no es va pronunciar com a tal, i podem creure que aquest posicionament era prou explícit; a la Lliga no l'interessava un pronunciament, ja que «la Lliga» —com diu Josep Termes—, «hàbilment portada per Cambó, es converteix en la directora del moviment cívic (i en serà la principal beneficiada)».⁶ I recordem que Cambó no feia ni tres anys que era regidor de l'Ajuntament barceloní.

Per no allargar-nos massa, i seguint els fets, el *Pressupost* va quedar clavat allà on era, sense que el moviment solidari fes res per defensar-lo. El programa del Tívoli, de fet, no servia per res més que per donar un aire de festa cultural als que podien i sabien beneficiar-se'n políticament; Santiago Albertí diu que «hi havia [...] la consciència que la Lliga Regionalista feia servir la Solidaritat com a plataforma per al partit. En nom de la unió parlamentària dels catalans [...], els regionalistes ofegaven les veus discrepans mentre anaven fent una política d'acostament a Maura. El pitjor no era això, sinó que, sota l'uniformisme agrisat del manteniment solidari, l'esquerra no podia fer política esquerrana»,⁷ o no en sabia fer. En el fons era evident, ja feia temps, que la Lliga no era el partit de tot el catalanisme col·lectiu, i molt menys el partit en què «hi cap tothom», i de fet era un desenllaç de la seva dretanització i pràctica política oportunista.

La batalla pel *Pressupost*, però, va comportar un altre episodi de Solidaritat Municipal i de defensa de l'autonomia local; quan l'alcalde per reial ordre, Domènec Joan Sanllehy, va suspendre aquella base cinquena del pressupost denunciant la seva il·legalitat, el consistori de l'Ajuntament en una sessió memorable li va donar un vot de censura i el va destituir (trenta-tres vots contra quatre), i en això regionalistes i republicans, solidaris o no, van estar d'acord, ja que era un dels signes del catalanisme polític: l'exigència d'alcaldes democràtics, elegits. I fou aleshores que calgué elegir democràticament un alcalde entre els regidors i, com no podia ser d'altra manera, va ser el primer tinent Albert Bastardas i Sampere, l'escollit, al qual la premsa es referirà com el primer alcalde popular de Barcelona en el segle xx. Però aquest fet tampoc acabava d'agradar als regionalistes, ja que Bastardas era nacionalista republicà i autonomista convençut, solidari i demòcrata. I com es podia defensar l'autonomia municipal i la de Catalunya, si a les primeres de canvi la dreta regionalista apel·lava al govern perquè desaproves legalment el *Pressupost*, és a dir, un projecte d'autonomia municipal, catalanista, demòcrata i modernista. Aquella Solidaritat

6. Josep TERMES (2000), p. 423.

7. Citat a Josep TERMES (2000), p. 431.

Municipal no va aconseguir mantenir el *Pressupost de Cultura*, perquè la gran Solidaritat no el defensava obertament i unitàriament. Hi ha noms simbòlics i catalanistes que estaven en contra públicament del *Pressupost*: Puig i Cadafalch, Leonci Soler i March, mossèn Alcover (de Mallorca), el Cardenal Vives i Tutó, Josep Ferrer-Vidal (president de la Caixa de Pensions), Ferran de Sagarra, Permanyer i Ayats, Francesc Maspons i Anglasesell, i quasi tots els diputats regionalistes i regidors de Barcelona, entre ells Ramon Albó, Pla i Deniel i Francesc Puig i Alfonso, un dels signants que havia donat suport primer el *Pressupost* i, és clar, tots els diaris conservadors de Barcelona. La Lliga no donà cap pauta, i deixava fer..., no va controlar en cap moment els seus diputats i senadors, ni impartia una normativa a seguir, i els seus aliats Defensa Social i Junta de Defensa dels Interessos Catòlics continuaven la gran campanya en contra. Inclòs Miguel de Unamuno s'hi declarava contrari!

D'altra banda, el lerroixisme més descarat equipara el *Pressupost* a la campanya catalanista més descaradament regionalista i, per tant, l'ensenyança del català a la mostra evident que és un producte clarament dels catalanistes i, per tant, retornen al combat, ja que per a ells el catalanisme és la Lliga; els seus òrgans de premsa (*El Descamisado*, *El Progreso*, *El Diluvio*, *La Rebeldia*, etc.) tronon contra el *Pressupost*: «aquí se va a hacer descaradamente patria catalanista»⁸ —diuen.

Entre uns i altres en l'esfera política no hi cap ningú més; els regionalistes que declaren el seu catalanisme com a únic i els lerrouxistes que es declaren republicans; l'esquerra republicana i nacionalista, doncs, la que uneix Nicolás Salmerón amb la Unió Republicana, el Centre Nacionalista Republicà i un seguit de centres i cercles d'esquerra i catalanistes estan atrapats entre les dues forces polítiques majoritàries que neguen una i altra vegada el pa i la sal perquè els republicans solidaris, catalanistes, puguin obrir-se camí electoralment i agafar un pes específic en el sistema de partits polítics de la Catalunya de primers de segle; de fet, són els *dissidents*, que no tenen dret ni de dir-se catalanistes ni de ser republicans. És un joc brut que empastifa regionalistes i republicans radicals, i que a la llarga donarà les majories als lerrouxistes.

Al contrari, l'esquerra catalanista i republicana, davant la gran campanya orquestrada per l'Església i la dreta integrista, decideix defensar el *Pressupost* amb totes les seves forces: mítings, articles, manifestos, criden a no deixar-se pressionar i denuncien les pressions a un projecte que ja ha estat aprovat. Diuen que el que no han pogut tenir per les urnes, ara volen tombar-ho per la coerció i la pressió al govern.

Francesc Layret, en un memorable discurs per defensar les bases del *Pressupost*, deia que els partits que es deixen endur per influències externes a ells no tenen ni programa ni poden governar, i recordava la lluita de Cánovas del Castillo contra

8. Vegeu Joan B. CULLA I CLARÀ (1986), *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*, Barcelona, Curial, p. 182.

els ultramuntans en la discussió de la base onzena de la Constitució i el posicionament d'Antonio Maura que, malgrat ésser catòlic, va declarar que no admetria la intransmissió dels poders eclesiàstics en assumptes d'estat. S'és conscient que el projecte de *Pressupost de Cultura* ensorraria ràpidament el clima de Solidaritat Catalana i la mateixa estabilitat d'aquell «alçament» que definia Joan Maragall? O és que només les unitats electoralistes i per tant efímeres són possibles si no es parla de política, si no es defensa un projecte o es posiciona a favor o en contra d'alguna política determinada?

A favor del *Pressupost*, doncs, es van posicionar aquell Bloc d'Esquerra que lideraven Pere Coromines, Francesc Layret, Jaume Carner, Lluhí i Rissech, Ildelfons Sunyol, Albert Bastardas, etc., amb l'ajut de la premsa republicana i solidària, com *L'Esquella de la Torratxa*, *El Poble Català*, *La Campana de Gràcia*, *La Publicidad*, i una munió de centres, cercles, casinos, etc.; regidors socialistes de Madrid com Santillana i Pablo Iglesias, o sindicalistes com Josep Comaposada, i no cal dir els diputats Vallès i Ribot, Hurtado, Carner, Salvatella, i tota la resta, donaven suport al *Pressupost*, i també l'Escola Horaciana, l'Ateneu Enciclopèdic Popular, l'Agrupació Socialista i els ajuntaments de Girona, Figueres, Blanes, Igualada, Terrassa, Sabadell, València estaven amb aquell projecte. Algunes associacions manifesten fins i tot que, malgrat els seus socis tinguin llibertat, ells donen suport al *Pressupost*: són la Unió Catalana, el *Cu-Cut!* i molts d'altres. I els intel·lectuals? Està per estudiar quin paper van tenir els intel·lectuals i literats en aquesta qüestió.

En canvi, sí que sabem com n'és de significativa la resposta de Joan Maragall a Pere Coromines quan aquest li va fer arribar la memòria del *Pressupost de Cultura*:

Veig que hi teniu la part més essencial i la que s'ha fet més vidriosa. Ja podeu comptar amb quin interès ho llegiré, encara que —com ja sabeu— des del principi m'he sentit ja a favor del Projecte.⁹

I és Albert Bastardas qui escriu que «és intolerable que es vulgui ressuscitar l'esperit de la Inquisició; que es pugui sentir a Barcelona el crit de *Vivan las cadenas* i que es vulgui supeditar el poder municipal a altres poders que seran molt alts i molt respectables, però que no emanen de la voluntat del poble, a qui únicament representem els regidors de Barcelona».¹⁰

Si els regionalistes s'hi oposen perquè creuen que el *Pressupost* és massa progressista, els lerrouxistes ho fan per anar contra el catalanisme del projecte; la ciutat

9. Pere COROMINES (1972), *Obres completes*, Barcelona, Selecta, p. 1161.

10. Sobre tota la temàtica del *Pressupost*, vegeu l'únic estudi actual: Alfred PÉREZ-BASTARDAS (2003), *Barcelona davant el Pressupost Extraordinari de Cultura de 1908*, Barcelona, Mediterrània, col·l. «Cultura i Societat», 30.

es divideix i cada grup intenta treure'n el màxim profit i rèdit polític. També en la premsa i els setmanaris. Res no s'escapa de la problemàtica que presenta la discussió del *Pressupost*.

No podem negar que el *Pressupost* desfigura Solidaritat Catalana; és veritat que ha defensat en el seu nom l'autonomia municipal amb l'elecció de Bastardas com a alcalde, però tot el que són propostes polítiques concretes queden arraconades, sempre que no vinguin de la Diputació de Barcelona. Per això, si des dels rengles de Solidaritat Catalana no es defensava el *Pressupost de Cultura*, calia defensar-lo des de l'esquerra catalanista, que creia que aquell projecte era una part de la institucionalització de Catalunya. Prat de la Riba no va fer res perquè la Diputació donés suport al *Pressupost* i Josep Pijoan es deuria estirar els cabells veient que perdrien les subvencions, i així el febrer de 1909, Ossorio y Gallardo suspèn definitivament el *Pressupost*.

La primera proposta modernista de la cultura se'n va en orris, la política unitària no ho és, tal com semblava en un principi, la Llei de jurisdiccions està vigent, la Llei d'administració local és acceptada pels regionalistes. De la proposta presentada en el seu moment com la més política de Solidaritat, la creació d'una diputació catalana, no se'n parla més. El catalanisme col·lectiu es mantenia dividit gairebé com ho havia estat sempre i era natural. De fet, el moviment catalanista no podia ser unitari, ja que obeïa més a les posicions de partit que a una realitat sociològica. Per a la Lliga l'estratègia política cap a l'autonomia era treure partit dels governants estatals, fossin conservadors o liberals, monàrquics i caciquistes, partidaris de l'unitarisme o uniformisme. Com deia Cambó, «monarquia?, república?: Catalunya!», sense acceptar que l'única opció objectiva per arribar-hi era la que proclamaven els nacionalistes republicans. Per ells, ja que la monarquia no accepta l'autonomia, només la república pot satisfer l'autonomia catalana que Solidaritat reclamava en el seu programa. La república és objectivament l'únic sistema polític que pot dotar Catalunya de l'autonomia; aquesta era la tesi del republicans nacionalistes. I, de fet, la història els va donar la raó. Però el conglomerat parlamentari de Solidaritat ha de demostrar el seu enuig i, a part dels discursos, pren la decisió d'abandonar el Parlament espanyol a l'hora de la votació de la Llei de jurisdiccions. I a Barcelona s'organitza una magna manifestació de rebuda dels parlamentaris catalans com a homenatge públic, i la desfilada aplega prop de dues-centes mil persones; Solidaritat en aquell moment ja té un poder de masses, de convocatòria. Tothom està eufòric per aquesta decisió, però en el fons és una forma d'impotència; «què fem ara?» (es pregunten), i «com i quan tornem a Madrid?» (s'interroguen els representants catalans); de què ha servit aquest abandonament simbòlic? La Llei de jurisdiccions és aprovada igualment.

L'estratègia no dona cap fruit polític i es teatralitza una convocatòria urgent d'agrupar en una «magna assemblea» tots els càrrecs electes de Catalunya, alcaldes inclosos, que se celebra al Palau de la Música. Aquesta assemblea, després d'un in-

forme i d'un discurs autojustificatiu, demana que els parlamentaris tornin al Parlament i defensin com puguin els nostres drets. És una sortida airosa de Solidaritat, però res més. La divisió es fa cada vegada més patent.

Per acabar, doncs, el *Pressupost de Cultura* va ser suspès globalment (febrer de 1909); quatre mesos més tard la Setmana Tràgica arrambava definitivament Solidaritat Catalana, i començava una repressió en contra l'esquerra en general (incloses les escoles modernes), mentre que la Lliga donava suport al govern. Acusen com a inductor intel·lectual Ferrer i Guàrdia, que és afusellat. Es tancava un cercle que d'una manera o altra implicava imposició contra autonomia, integrisme eclesial contra democràcia, interessos corporatius contra eleccions obertes, noucentisme polític contra modernisme cultural.

Potser per això, la discussió que Barcelona va afrontar entorn del *Pressupost* no fou tant en termes pedagògics com polítics, i, és clar, com que política vol dir pedagogia, el *Pressupost de Cultura* va esdevenir el camp en què es van ajuntar les noves voluntats i desitjos polítics. Hi havia, també, un punt essencial en el camp ideològic entre dreta i esquerra, i això afectava també la pedagogia i la política: ho havia expressat molt bé Gabriel Alomar en senyalar les dificultats de l'esquerra per articular un discurs que no fos anar a remolc del de la dreta, sobretot quan va descobrir que aquesta havia fet creure «que la tradició catalana només és la tradició de dreta, és a dir, la que convenia a la burgesia dirigent», i aquesta concepció tan simplista, però tan profunda políticament, era la que bloquejava a la pràctica un plantejament cultural de l'esquerra. D'aquesta qüestió, en depenia no tan sols l'autonomia municipal, sinó també la manera, l'esperit i el sentit de l'autonomia de Catalunya. Però sobretot en depenia el tipus de política cultural, el model, diríem ara, per institucionalitzar-la a partir del grup polític que aconseguís l'hegemonia en les institucions de govern. En el combat per instaurar un model cultural queda travessat el *Pressupost de Cultura* municipal de Barcelona del 1908 i, malgrat que no ho sembli, s'hi juga la política cultural a seguir. Les contradiccions d'aquella esquerra petitburgesa, progressista i culturalment modernista es projecten en el *Pressupost de Cultura* per la seva intencionalitat de política cultural i topen, és clar, amb la intransigència de classe, de cultura i de projecte polític de la dreta i del seu catalanisme conservador, que ara ja no pot, ni malgrat l'eufòria nacionalista de Solidaritat Catalana, continuar pregonant-se amb la idea de bloc catalanista interclassista, perquè les divergències amb el catalanisme d'esquerra porta a anatemitzar-los com a *dissidents*.

Què havia fallat en el desenvolupament de Solidaritat Catalana per no poder mantenir-se com a moviment unitari catalanista? És possible aglutinar un moviment interclassista de tots els partits catalans i en nom del catalanisme? O només ho pot ser per causes concretes i determinades. Ni una ni l'altra van ésser, però, acceptades. La majoria obrerista del proletariat català havia quedat fora de Solidaritat i una persona *estranya* a Catalunya n'era, en part, l'aglutinador; Bastardas dirà el 1914 en un

discurs a l'Assemblea de la Mancomunitat que el fet que el lerrouxisme no formés part del moviment solidari havia estat un error. Layret, Seguí, Companys van creure que el republicanisme catalanista havia de ser l'aglutinador de l'obrerisme català i sindical. I, de fet, el *Pressupost de Cultura* podia ser interpretat com que anava dirigit a les classes populars, però els esdeveniments posteriors i la revolta de la Setmana Tràgica van enfonsar del tot aquella possibilitat. La creació de la Unió Federal Nacionalista Republicana (UFNR) fou un intent per aglutinar les forces solidàries del republicanisme catalanista, però no va saber encaixar-se en l'estret marge electoral que li deixaven els republicans lerrouxistes i la Lliga, i es veié obligada, pel fet que els primers no es decantaven per ingressar al partit, a intentar un perillós i antinatural pacte amb els radicals republicans, que va anar enfonsant definitivament la UFNR. La Lliga tenia, doncs, el camp obert per a l'hegemonia. Però per elaborar una política d'esquerra que donés satisfaccions electorals al catalanisme republicà i, per tant, acceptés de portar a terme els plans de Solidaritat (derogació de la Llei de jurisdiccions, projectes d'escoles modernes, vot electoral universal, etc.), caldria esperar una millor oportunitat i un canvi de règim. Però mentrestant la política de la Mancomunitat catalana (1914-1923), fruit de l'hegemonia regionalista, també amb el suport dels republicans nacionalistes, va aconseguir que Catalunya avancés durant deu anys. Era potser l'única política possible en aquell moment, mentre que l'esquerra republicana i catalanista sabia que per anar més lluny calia impulsar un règim republicà, ja que la monarquia no acceptava l'autonomia, ni la municipal ni la catalana. Per altra banda, tot esquema de canvi previst per la Lliga Regionalista (que pactava amb els conservadors espanyols) no satisfieia l'esquerra, alhora que els regionalistes no podien tolerar un avanç autòmic si no controlaven el poder. Per això, també el *Pressupost* va ser boicotejat. Aquella esquerra catalana era conscient que només ella portaria a Catalunya l'autonomia integral, ja que només un règim republicà podia satisfer la demanda autònoma de Catalunya; era, de fet, la tesi sostinguda pels republicans catalanistes d'ençà la creació del CNR i de la UFNR. I, en certa manera, em sembla que el balanç polític de Solidaritat Catalana de 1906-1909 n'és un exemple força evident.